

Sällskapet Linnés Hammarby

Årsskrift 2010

Ordförandens krönika

Mycket har hänt på Hammarby och inom Sällskapet även under 2010. En hel del programpunkter var välkända men ett par nyheter introducerades. I samarbete med Danmarks Hembygdsförening arrangerades en kurs i sömnad av tidsenlig dräkt från 1700- och 1800 talet under ledning av Gunilla Anderman och Ingar Bruce. Man höll till i den s.k. Gamla Posten i Sävja under sex eftermiddagar i början av året och det var ett drygt tiotal deltagare som förfärdigade bl.a. kjolar, hättor och livstycken. En del av dessa resultat kom till användning vid några av sommarens evenemang.

På följande sidor kan man läsa om de olika programpunkterna, som alla kunde genomföras utan att vädrets makter lade några hinder i vägen. Så var däremot fallet vid den 1700-talsmarknad som arrangerades i Linnéträdgården i slutet av maj. Det var en molnig vårsöndag som vi reste vårt marknadsstånd under en av de högsta lindarna i trädgården. Under dagen tilltog regnet och mot eftermiddagen flydde vi och representanterna för de andra föreningarna och försäljarna in i Orangeriet. Men då hade de flesta besökare redan fått nog av regn och vi fick underhålla oss själva medan kläderna torkade och vi återfick kroppsvärmen. Desto bättre var vädret vid Botans dag en augustidag i Botaniska trädgården där vi hade ett välbesökt stand i en ”marknadsgata” tillsammans med alla andra föreningar.

Uppsala Tourism ordnade i oktober en turistmässa i Uppsala Konsert och Konferens för alla med anknytning till turism i Uppsala län. Här delade vi bord med Botaniska trädgården. Lotta Saetre dukade upp en fantastisk exposé med olika produkter från trädgården och härifrån berättade hon och jag om Uppsalas olika Linnéminnen i allmänhet och Linnés Hammarby i synnerhet. I första hand var syftet med detta möte att skapa kontakt mellan representanter för länets alla olika sevärdheter och i detta avseende var mötet mycket lyckat och inspirerande.

Vid några av våra arrangemang på Hammarby har jag frågat besökande bl.a. om skälet till att man kommit till Hammarby just denna dag. Förhoppningen var naturligtvis att det var Sällskapets program som lockat, men så var sällan fallet. Några var ute på en resa till okänt mål, andra hade hört talas om kaffeserveringen ute i äppelträdgården och ett par hade kört fel och av en ren tillfällighet stannat till vid Hammarby. Men det var också många som verkligen hade sett fram emot att någon gång få besöka Hammarby. Universitetet har också gjort en enkätundersökning och vi får jämföra våra erfarenheter och dra lärdom om bl.a. marknadsföringen

I slutet av hösten nåddes vi av det tragiska beskedet att en av Sällskapets verkliga eldsjälar, Per Knutson, efter en kort tids sjukdom hastigt avlidit. Den trygga och alltid lika positiva skåningen Per var en verklig klippa vid våra olika arrangemang och med samma entusiasm tog han sig an olika praktiska arrangemang, att prata med besökare och att alltid vara till hands. I vårt styrelsearbete stöttade han hustru Monica medan Per ingick i valberedningen och såg därigenom till att vi fick kunniga och erfarna styrelseledamöter.

Åke Bruce
Ordförande

Linnés dödsdag

Den 10 januari kl. 14 samlades cirka tio personer runt Linnés grav i Uppsala domkyrka. På gravstenen, som tillfälligt avskärmats, hade placerats en vas med tulpaner och en kruka med en växande linneaplanta. Elisabeth Arwidsson läste på ”gottsundalatin” en text som Linné skrivit om hur viktig naturvetenskapen är för att vi ska kunna hantera livet på jorden. Därefter deklamerade Barbro Håkansson och Cicki Barck-Holst växelvis Pappas visa ur Linnés lefvsnadsteckning – en av de sånger som någon av döttrarna brukade sjunga för pappa Carl när han vaknade på morgonen! Så sjöng vi som var närvarande Den blomstertid nu kommer och ceremonin avslutades med ett trefaldigt ”Vivat Linnaeus!”. Några av deltagarna avrundade med fika på Katedralkaféet. Tilläggas kan att man nu har funnit bevis för att i graven finns, förutom Carl själv och sonen, också Sara Lisa von Linné.

Barbro Kullenberg

Barbro Håkansson och Cicki Barck-Holst deklamerar.

Foto: Barbro Kullenberg

Deltagarna vid minnesstunden.

Foto: Cicki Barck-Holst

Hammarbydjurens vinterviste

Den 22 mars, en måndag med behagligt väder, var vi några stycken ur styrelsen (och f.d.) som gjorde en utflykt i det snövita landskapet för att hälsa på ”Hammarbys” får och hästar i deras vinterviste i Funbo-Bodarna, där Jan Cederholm har dem uppstallade under vintersäsongen. Jan äger ett 75-tal får och cirka 15 gotlandsruss, som alltså kan ses på Linnés Hammarby under sommarhalvåret. Bodarna, som nu ingår i SLU:s egendomar, har Linnéanknytning såtillvida att lärjungen Christopher Tärnström föddes där 1711.

Vi är tacksamma för allt det hårda och tidsödande arbete som Jan lägger ner, dels förstås för att han tycker det är roligt men också för att vi ska få glädjen att ”umgås” med dessa fina husdjur, som, inte att förglömma, genom sin betning gör en viktig insats i brukandet av kulturlandskapet runt Hammarby under sommarsäsongen. Vi kunde konstatera att alla djur hade det mycket bra med stora ytor ute på fälten och också inne i den fina ladan när de önskade skydd från regn och rusk. Våra

medhavda matsäckar kunde sedan förtäras i det fria utan större obehag – vi var rustade för kyla!

Foto: Barbro Kullenberg

Ett stort tack till Jan för ett intressant och trevligt besök!

*Gunilla Anderman, Claes Gille, Monica Knutson, Gerd Sjödin
genom
Barbro Kullenberg*

Linnés födelsedag firas med gökotta

Linnés födelsedag den 13 maj (enligt gamla kalendern) firades med gökotta som inledde säsongens program på Linnés Hammarby. Det var Kristi Himmelfärdsdags morgon med strålande sol. Femton morgonpigga medlemmar i Sällskapet Linnés Hammarby sällade sig till amatöromitolog Maj Olausson för att vandra runt i krikonlunden, uppe vid museet och omkring Gladens torp. Vi blev undervisade om de fåglar som hördes och syntes, deras flygstil och sångläte.

Med hjälp av kartor inventerade vi de nummernmärkta holkarna och kunde konstatera att de flesta var tomma utom en där en svartvit flugsnappare for ut och in.

Ur en holk hoppade en ekorre fram. Var det måne en äggtjuv? En kaja hade ett roligt bo i en gammal trädstam med två ingångar, eller så var den ena en utgång.

Någon gök lät sig ej höras och inte heller näktergal, men för glatta livet sjöng en bofink ut sitt revir, även om koltrasten bröt in ibland – eller var det nu en taltrast? Sången var lite vass.

Efter den sköna morgonvandringen smakade det gott med födelsedagskaffe och hembakad jordgubbstårta i äppellunden.

Gunilla Anderman

Redo för fågelspaning. Maj Olausson till höger. *Foto: Monica Knutson*

Är holken bebodd måne?
Foto: Barbro Kullenberg

Slutsummering. *Foto: Cicki Barck-Holst*

Kaffe och hembakad jordgubbstårta i äppelträdgården. *Foto: Cicki Barck-Holst*

Hammarbydagen

När vi på förmiddagen, pingstafton den 22 maj kom ut till Hammarby möttes vi av ett filmteam från Ryssland som höll på med att spela in ett reportage om Linné och Hammarby. Programledaren, Михаил Ширвиндт (Mikhail Shirvindt) såg till att de av sällskapetets damer, som hade 1700-talskläder, blev filmade i olika miljöer. Självlånade han min rock och hatt och på bilden kan vi se när han står på Hammarbys förstutrappa och med livliga gester berättar om vad som hänt här. Programserien heter Хочу знать! (Jag vill veta) och sänds i Rysslands ledande digitaltevekanal, Kanal 1. Förmodligen kommer vi således att beskådas av någon miljon ryska TV-tittare!

Årets föreläsare var ordföranden, som berättade om vad Linné skrivit om mat och dryck, framför allt i ett antal avhandlingar. En kopia av Linnés plughäst fungerade som stöd för manuskriptet.

Under två år har vi haft förmånen att få engagera Sten Jonsson som exkursionsledare på jakt efter olika insekter. Pedagogiskt har han presenterat olika småkryp som representerat skilda grupper av insekter. Tyvärr har vi inte längre möjlighet att få lyssna på Stens lågmälda och sakkunniga beskrivningar av steklar, skalbaggar och rätvingar. Sten Jonsson avled i julhelgen 2010, nästan 82 år gammal.

Åke Bruce

För Rysslands Kanal 1! Foto: Barbro Kullenberg

Åke Bruce föreläser om Linnés synpunkter på dietiken. Foto: Barbro Kullenberg

Sten Jonsson i berättartagen 2009.
Foto: Göran Björnhag

Sten Jonsson svarar på frågor 2010.
Foto: Barbro Kullenberg

Majkonserten

The Dancing Masters var uppskattade gäster helt i Linnés anda en, trots regn, välbesökt konsert kvällen den 29 maj. En av de fyra musikerna, *Gunilla Englund*, skickade ett litet brev i kallaste december och den magiska majkvällen i stora salen på Hammarby fick åter liv.

The Dancing Masters vill tacka för att vi fick komma och spela på Linnés Hammarby den 29 maj 2010. Vi uppskattade platsen och den genuina miljön och vi kände att det skapades en intim atmosfär i den lilla lokalen mellan publiken och oss musicerande. Det ihärdiga smattret på rutorna var ett fint ackompanjering i bakgrunden och blev en riktig stämningshöjare i mer än en bemärkelse!

The Dancing Masters består av fyra uppsalamusiker, Christer Furberg, Per Runberg, Helena Olsson och Gunilla Englund. Vi försöker lyfta fram barockmusikens vitalitet, utan att låta den tyngas av dammiga föreställningar och tolkningar. Vi framför barockens danser och sånger som den populärmusik den en gång var.

Gruppens namn och repertoar är hämtade från musikförläggaren John Playfords danshandledning The Dancing Master från 1600-talets andra hälft. Den innehåller anvisningar för Europas mest populära dansform under barocken: engelska country dances. Melodierna känns igen som brittisk folkmusik, men turdanserna dansades både vid hoven och på puben.

Arrangemangen är gruppens egna, där fiol, blockflöjt och viola da gamba blandas med nyckelharpa, mungiga och vevlira. Ofta korta melodier som spelas många gånger på varandra, rent instrumentalt som i The Wedding Night, Chestnut, Kettle drum m.fl.

Oftast finns även en sångtext, där olycklig kärlek var och fortfarande är ett ständigt besjunget dilemma som i On the Cold Ground. Många melodier hade betydligt mer vågade sångtexter, där ett smakprov vi bjöd på var Gelding of the Devil.

Tack för den värmande musiken och glädjen som kom oss till del!

Gerd Sjödin

Per Runberg, denna gång med snatterpinnar, Helena Olsson blockflöjt, Christer Furberg viola da gamba samt Gunilla Englund fiol. Foto: Barbro Kullenberg

Saradagen med slättergille

Den 17 juli, nästan på Saradagen, var det dags för slätter. Gräset var högt och frodigt på ängslyckan framför Gladens torp. Med varierande skicklighet lyckades vi slå mer eller mindre rent och så småningom reste sig en prydlig hässja nedanför torpet.

Foton: Barbro Kullenberg

I den nyanlagda kålgården bakom den likaledes nya "ladan" var det dags att börja skörda. Här kommer Sällskapets husmor, Britt-Louise Pettersson, med korgen full av rovor.

Det är tradition att slätterfolket får en matkorg med några olika produkter. Den här gången var det fläskpannkaka och annat smått och gott som serverades

På kvällen blev det slättergille och slätterkarlarna och räfserskorna kommer tidsenligt vandrande till dragspelsmusik av Juoni Sinisalo, som också underhöll oss sedan under kvällen.

Åke Bruce

Får och marknad lockar många!

Ja, vad är det med får och marknad som lockar så många? Aldrig hade vi väl anat att vi skulle toppa besöksstatistiken för 2010 på Hammarby. Men det kanske faktiskt är ett vinnande koncept att utgå från vad vi själva tycker är charmigt, i stället för att snegla på vilket kunskapsförmedlande, som skulle dra flest intresserade besökare.

Den 8 augusti slog vi ihop flera programinslag, som vi aldrig hade haft tidigare och gjorde en heldag av dem. Själva grunden var fårklippning och marknad. Till det fick vi äntligen (som varit önskat länge) visa hur man färgar ullgarn som på Sara Lisa von Linnés tid, och till slut lade vi till en loppis. Vi höll till i äppelträdgården, som bjöd på sjudande aktiviteter hela dagen. Hammarbys intendent, Kristofer de Korostenski, hjälpte till genom att lyfta bort en staketsektion, så att man kunde vandra mellan trädgården och kulturreservatets nya byggnad, där fårklippningen ägde rum. Och bland alla besökarna minglade Hans Odöo omkring, i form av självaste Carl von Linné, och språkade med både vuxna och vetgiriga barn. Det fanns något för alla att må gott av och frågan är vilka som var lyckligast – barnen, de vuxna eller arrangörerna.

Foto: Barbro Kullenberg

Äppelträdgården var fylld av marknadsstånd, där man kunde handla godsaker såsom fårkött, lammkorv, ostar, saft, honung och bröd från lokala säljare. Från Gotland fanns den populära Gotlands-

dressingen och stora korgar med nyskördade morötter i knippor.

Foto: Barbro Kullenberg

Nyskördat kom också från Hammarbys egen kålgård i form av rotfrukter av alla de slag, som skänkts till vänföreningen.

I andra stånd såldes härliga hantverk, bl.a. i form av slitstarka strumpor av mjukaste ull, hemstickade kofter, lapptäcken, keramik, fårskin och litauiska linnevaror med kungsängsliljemotiv. Visst är det fantastiskt att se vad andra människor kan åstadkomma med sin kreativitet och sina händer?

Foto: Barbro Kullenberg

För första gången hade vänföreningen två egna stånd. I det ena, där Eeva Lakomaa representerade Sällskapet, såldes som brukligt våra produkter, såsom böcker, konsttryck, fotomagneter och småplantor av linneanska växter från Hammarby och

Barbro Kullenbergs kylskåpsmagneter med Hammarbymotiv var populära inköp.

Foto: Barbro Kullenberg

Det kom också många intresserade från färgarståndet bredvid, där Gunilla Anderman med hjälp av Barbro Håkansson förvandlade den naturvita ullen till olika färger och nyanser och sedan hängde upp härvorna på tork i det gamla äppelträdet de stod under. Det är inte svårt att tänka sig hur färgprakten drog och tände en önskan hos besökarna att själva skapa, och då var det ju så enkelt att köpa Gunilla Andermans lilla skrift om hur man gör i ståndet bredvid!

Foto: Barbro Kullenberg

I SLH:s andra stånd – som tack vare många generösa givare bestod av två bord – salufördes stort och smått, gammalt och nytt i en salig blandning. Det är väl inte så dumt att kunna fynda nästan oanvända golfskor för 50 kronor? Eller en signerad kaffetermos av Sigvard Bernadotte för 25 kronor? Damhandväskor och tavlor fann inte så många köpare, men väl många av de mindre sakerna.

Foto: Barbro Kullenberg

I ett uppslaget tält i mitten av trädgården, kunde man se Britt-Louise Pettersson och Marta Brattå visa hur man kardar och spinner ulltussarna till garner. Bland alla vuxna, som ville ta till sig tekniken från grunden, sprang barn av och till för att komma till Åsa Sikbergs bord, där de fick lära sig hur man gör när man tovar. Det blev säkert en och annan tovad tomte till jul.

Foto: Barbro Kullenberg

Hammarby har ca 53 får fördelat på 25 tackor, 1 bagge och 27 lamm. Fåren har sitt vinterviste på Bodarna i Funbo och där hände det sig att räven tidigt tog 5 nyfödda lamm. Från marknadsplatsen gick det hela dagen en strid ström till fårklippningen. Sedan flera år tillbaka kommer Jonas Nicklasson från Gotland för att klippa fåren. Men aldrig tidigare har han haft några åskådare. Det var bara tackorna och baggen som klipptes samt ett bagglamm, som var lite större än de andra. Varje får

tar vanligtvis några få minuter att befria från ullen. Att klippa får är ett svettigt göra, även om man är så snabb och skicklig som Jonas är, så kanske det var riktigt roligt att klippa fåren i år när det fanns intresserad publik med så många frågor!

Foto: Barbro Kullenberg

Det var fascinerande att se hur Jonas vana handgrepp snabbt fick omkull fåren på marken, där de lugnt och stilla fann sig i hanteringen. När Jan Cederholm kom med ett nytt får till klippning, så skuttade det nyklippta runt hörnet och ut i hagen. Man kunde riktigt ana hur skönt de uppfattade det att bli av med ullen. Det var många frågor för Jonas och Jan att besvara från både barn och vuxna.

Ja, nog fröjdades vi alla hela dagen. Och mellan varven satte man sig ner och tog en kopp kaffe till härligt underhållande musik av Roffe Barck-Holst och Bror Östlund från estraden i äppelträdgården.

Foto: Monica Knutson

Därifrån ledde också Roffe den avslutande allsången, efter det att Per Knutson och Hans Odöo ropat upp vinnarna i lotteriet. Som priser fanns ett konsttryck gjort av Rosemary Wise föreställande det lilla gula stenhuset på Hammarby, ett års medlemskap i vänföreningen samt skrifter av Hans Odöo.

Foto: Claes Gille

I samband med att marknadsstånden stängdes, drog sig också de två gotlandsrussen med sina föl och skötare tillbaka. Eftersom det varit kö hela dagen till den fria ponnyridningen, hade de utträttat ett gott dagsverke – inte minst de små ljuvliga fölen, som troget följt sina mammor på varenda runda under dagen.

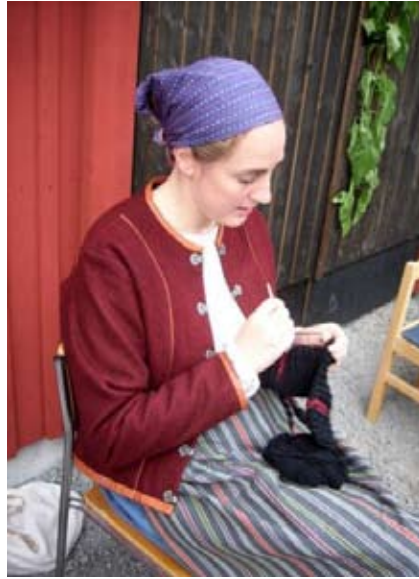
Monica Knutson

Torpardagen den 5 september

Aktiviteterna ägde detta år rum vid den nybyggda ”ladan” på Linnés Hammarby. Många olika hantverk presenterades Tyvärr hade vi inte så många besökare, men intresset var stort från de som kom.

Britt-Louise Pettersson
spann lin.

Sofia Böckelman vävde band
och sömde vantar i nålbind-
ningsteknik.

Två små ”Linneor”, Hult
och Jansson, i tidstypiska
dressar.

Trädgårdsprodukter från Hammarbys eget
kålland såldes: frodiga rödbetor, morötter, lök,
potatis och grönkål samt plantor av bl.a.
hasselört.

Rolf Barck-Holst och Anders Sjöberg på
respektive gitarr och dragspel underhöll oss
med trivsamt musik.

Text och bilder: Cicki Barck-Holst

Lördagsfika

Till "Lördagskaffet på Hammarby" den 10 juli var vi 14 personer runt kaffebordet. De flesta medlemmar, men även några icke medlemmar som kommit till Hammarby bara för att delta i detta samkväm. En mycket trevlig stund i strålande väder under äppelträdens skugga. Även lördagarna 12 juni och 14 augusti smyckades trädgården av Sällskapets vackra dräkter.
Text och bild: Britt-Louise Pettersson

Volontärverksamheten

Så här mitt i vintern, när ett djupt snötäcke bäddar in Hammarby, känns arbetet som volontär i Linnés trädgård ganska överkligt och avlägset. Men snart droppar det från taken, fåglarna lockar med sin sång och Linnés levande arv får nytt liv. Vi kan åter göra våra små insatser genom att t.ex. hålla Linnés ”runsten” ren, ta bort sly i Parken och hålla efter Sara Lisas körvel, så den inte blir för dominerande. Vi kan också hjälpa till i kålgården och sköta om taklöken för försäljning vid våra aktiviteter. Främst under en vår- och höstvecka kan vi få gå som ”Linnés trädgårdsdrängar” – under överinseende av Kristofer de Koro-

stenski – på genuin historisk Linnémark och glädjas.

Gerd Sjödin

Foto: Monica Knutson

Botans dag

Lördagen den 4 september anordnades traditionsenligt Botans dag i Botaniska trädgården och vår förening var inbjuden att presentera oss vid ett marknadsstånd. Åke Bruce och Gerd Sjödin hjälptes åt att montera ihop bord och tak och ställde fram våra krukor med hammarbytaklök och hasselört och skrifter, bokmärken m.m. till försäljning. Tyvärr lyste inte solen på vår plats, så det blev litet svalt att stå där. Men desto mer värmdes de spontana kontakter vi fick genom att finnas med i ett sammanhang ”på stan”. Alltid blev det några

intressanta samtal och vi fick tillfälle att berätta om vår förening på Hammarby.

Gerd Sjödin

Foto: Britta Jonsson

Äppeldagarna på Hammarby 18-19 september

Uppsala universitets årliga äppelevenemang som är förlagt till Hammarby lockade en strid ström av förväntansfulla besökande som ville få sina äpplen sortbestämda. Mattias Iwarsson, verksam vid Centrum för biologisk mångfald arbetade tillsammans med pomologen Hilding Karlsson oavbrutet både lördag och söndag för att stilla de besökandes nyfikenhet när de medförda äpplena plockades fram.

Gerd Sjödin vid Sällskapets bord.

Sällskapet medverkade vid de båda dagarna bl.a. genom att bjuda på ingefärsäppeldricka. Ett bord med information och med de artiklar som Sällskapet saluför fanns också bemannat under dagarna av Eva Cederholm, Barbro Kullenberg, Gerd Sjödin och undertecknad

Inne i flygeln hade Mattias också gjort en omfattande utställning av äppelsorter.

Text: Eeva Lakomaa

Foton: Eeva Lakomaa (övre), Barbro Kullenberg (nedre)

Höststädning på Linnés Hammarby

Sista dagen i september stängdes Hammarby för säsongen och då väntar vintervilan tills trädgården tar emot besökare den 1 maj nästa år. Traditionsenligt slöt många medlemmar upp för att hjälpa till att rensa sly, klippa körvel och plocka undan nedfallna grenar. Trädgården och parken är stor, så det är väl inte så mycket vi kan bidra med, men det ser i alla fall litet trevligare ut, där vi dragit fram och avlägsnat vad som inte hör dit.

Samling till ärtsoppa.

Jan och Eva Cederholm och Kristofer de Korostenski.

Som vanligt avslutades dagen med en avspänd stund då undertecknad serverade varm ärtsoppa och smörgås med god ost. Samspråket fortsattes med kaffe och kaka medan solen gick ner över taken.

Monica Knutson

Foton: Gerd Sjödin

Nya etiketter i mullbänkarna

Under sommaren fick vänföreningen en möjlighet att på nytt bidra ekonomiskt och materiellt till Linnés Hammarby. Det behövdes nya skyltar, som talade om namnen på växterna i mullbänkarna. De kallas etiketter och är skurna ur skifferplattor, som har lackats vita. På dem textas de latinska och svenska namnen med väderbeständig färg för respektive växt i rabatten. Kostnaden för inköp av plattorna uppgick till 6000 kr och togs ur Rosemary Wises fond. Monica Knutson stod privat för arbetet med textningen.

Till att börja med har förfärdigats ett 50-tal skyltar för främst mullbänkarna. Under kommande säsonger planeras att förse också Upplandsträdgården, buskvarteret och den runda rabatten med skifferskyltar, som även de kommer att textas av Monica. Varje höst kommer skyltarna att tas upp och förvaras inomhus, för att minska risken för slitage under vintern, för att sedan till nästa vår fräschas upp och sättas på sina platser igen.

Not: *Mullbänk* är enligt uppslagsböckerna ”jord- och stenfyllning som förr lades längs stenfoten och väggens nedre del på boningshus på landsbygden för att hindra drag och förbättra isoleringen mot kyla”, men Linné själv använde uttrycket även för rabatterna runt huvudbyggnaden.

Redaktionskommittén

Några bilder från ett grönskande Hammarby

Benved. Foto: Gerd Sjödin

Spikklubba. Foto: Gerd Sjödin

Skogsbingel under dårört.
Foto: Cicki Barck-Holst

Humle vid äppelträdgården.
Foto: Gerd Sjödin

Den nyanlagda humlegården.
Foto: Barbro Kullenberg

En färgares glädje

Gunilla Anderman färgar på marknadsdagen.
Foto: Ethel Martinelle Persson

När styrelsen för Sällskapet Linnés Hammarby gav mig uppdraget att föra över ett häfte med färgrecept från 1744 till nutidssvenska, ledde de mig ut på en trevlig resa i tid och rum. Färghäftet ingick med sina tolv recept i en hushållsbok utan författarnamn som har tillhört Carl von Linnés hustru Sara Lisa. Boken innehåller 55 recept på maträtter och ett litet tillägg med elva recept på färgning av textilier samt ett på betning för att bereda garnet för färgningen. Den ingår i familjen Tullbergs samling av Linnéminnen.

Färghäftet från 1744 har fått heta Sara Lisas färghäfte, men det finns inget belägg för att hon skulle ha använt det i sitt eget hushåll. Kanske var textilfärgning ett så allmänt göromål att det inte nämndes särskilt. Om Linné själv provfärgade vet vi inte heller, fast växternas användning som färgämne var en viktig del av hans kartläggning av den svenska floran.

Då jag är en nyfiken person ville jag veta om det gick att färga garn efter recepten, som inte var alldeles enkla. Det gällde att söka efter färgämne och kemikalier och växter som inte hade namn som stämde med dagens flora. Jag är fortfarande mycket tacksam för de personer som ställde upp med råd, visade växtplatser,

letade fram litteratur och tillverkade kemikalier för mig och tog hem färgämne från andra delar av världen.

Dessutom behövde jag läsa in litteratur om färgning från 1600- och 1700-talen. Den första svenska boken om växtfärgning är skriven 1720 av läkaren Johan Linder, adlad Lindestolpe. Ett gediget, trovärdigt och lättillgängligt verk som till skillnad från färghäftet från 1744 till stor del bygger på inhemska färgämnen. Linder ville med sin bok visa att man kan färga med inhemska växter utan att behöva importera färgämnen. Det är samma ekonomiska synsätt som styrde riksdagens uppdrag till Linné att på sina resor uppteckna svenska färgväxter.

I slutet av 1600-talet startades färgerier på flera håll i Sverige. Till dessa fanns också plantager som levererade färgväxter. Vissa färgämnen var mera värdefulla än andra. En stor del av de gröna växterna lämnade mest gula färger, men vejde gav efter en omständlig procedur en dunkel och ojämn blå färg, ibland mera grönblå.

Indigo däremot gav en stark, jämn blå färg. Det importerades för dyra pengar från Indien. Men när spanjorerna kom till Mellanamerika och upptäckte att indigo växte där och färgämnet kunde framställas med bättre kvalitet än från Indien och dessutom kunde exporteras till ett mycket billigare pris eftersom man använde slavar som arbetskraft, gav detta upphov till stridigheter där man i Frankrike och andra länder i Europa kämpade mot importen av indigo till förmån för egen produktion av vejde. Import eller inhemsk produktion av färgämnen var alltså en viktig ekonomisk fråga både i Sverige och andra länder.

Läskunnigheten ökade under 1700-talet och det skrevs flera kok- och färgböcker. Ibland var färgdelen ett litet bihang till kokboken. En som vi än i dag kan läsa i

nya upplagor är Cajsa Wargs kokbok från 1755 för unga fruntimmer. Den innehåller också en växtfärgningsdel. Märta Stures handskrivna hushållsbok från 1739 innehåller 368 olika recept på alla nyttiga hushållsvetenskaper. Femton recept gäller färgning av linne och ylle i bokens femte avdelning. Här finns inga recept där koschenill och krapp, som ger röda färger, ingår. Desto mera av den varan finns i Sara Lisas och Cajsas böcker.

Flera andra hushållsböcker gavs ut med recept och råd för olika områden i skötseln av ett hushåll: mat, medicin, djurvård, trädgårdsskötsel och färgning. Apoteken samlade in växter för tillverkning av mediciner, och här kunde man köpa kemikalier och ämnen till färgning av textilier och mycket annat. J. P. Westring gav 1805 ut en färgbok om lavar med recept och handkolorerade bilder på växter med färglagda rutor som visade vilka färger som lavarna kunde ge, ”Svenska lavarnas historia”.

Många uppteckningar av recept tillkom från personer som hade lärt sig dem efter äldre muntlig tradition. Så var det för Lisa Johansson i Vilhelmina som gav ut sitt häfte ”Gamla i Lappmarken kända växtfärgningsrecept” 1951. Hon fick mycken hjälp av professor Åke Campbell. På folklivsarkivet i Uppsala finns flera lådor med insamlat material av Lisa Johansson att läsa och studera. I arkivets kartotek finns garnprover och små tygstycken som visar på de växtfärgade garner som hon behandlar. Dessutom var hon författare. Hon skrev berättelser om nödåren i lappmarksbygder på slutet av 1800-talet.

En viktig gestalt för växtfärgningen var väv- och textilläraren Beda Larsson i Mora. Hon och Anders Zorns halvsyster Mejte Skeri, senare gift Ståbi, anställdes som de första kvinnliga lärarna på Mora folkhögskola, som öppnades 1907. Mejte Ståbi har jag mött en gång i Orsa som en

gammal morakulla, klädd i moradräkt. Vilka färger hon bar! När jag provfärgat Beda Larssons 93 färgrecept för ullgarn, upplever jag precis samma otroliga färgprakt med jordnära färger och klarare gult, rött och blått som dock på intet sätt utgör något skrikigt och bjärt. De blir en harmonisk helhet.

Recepten i Sara Lisas färghäfte har jag också provat. Trots att de bara är elva stycken ger de tillsammans en lysande kaskad av färger. Jag fick tillgång till ett underbart ullgarn, som inte spinns längre, att färga på. Här vill jag stoppa in näsan och låta händernas fingrar vällustigt glida genom garnhävorna. Då gläds man som färgare av resultatet. I ett par utställningar har jag fått visa det för andra intresserade. Det finns hur mycket som helst att upptäcka i färger, växter och garner!

Gunilla Anderman

Foto: Barbro Kullenberg

Dagbok från Kulturresevatet

Efter några års intensivt arbete kan man nu få en bra uppfattning om hur en del av landskapet runt Linnés Hammarby kan ha sett ut för 250 år sedan. Hårt betade ängar och hagar, gärdesgårdar lite här och var och endast enstaka, hamlade träd i den närmaste omgivningen. En hel del återstår att göra men huvuddelen av arbetet blir nu alltmer inriktat på skötsel och att vidmakthålla betesmarker, åkerlyckor samt kål- och humlegården i rätt skick. De betande fåren och hästarna (snälla men nyfikna russ) är här ovärderliga, även om man ibland finner fåren i kålgården eller en häst i torpets trädgård. Här följer i dagboksform vad som hänt vad gäller skötsel m.m. i Kulturresevatet:

18 april. Fagningsdag, med räfsning, röjning och eldning. Ca 11 personer deltog. Under april fälldes en del träd på Gastholmen och i området norr om kålgården.

28 april började uppsättning av permanent elstängsel, fyra trådar och impregnerade stolpar, från hörnet av byggnadsminnet, längs med humlegården, trädgården och fram till kyrkstigen.

1 maj började arbetet i kålgården med gödning, grävning och sådd av bönor och ärtor.

2 maj. Plantering av humle från växtplatsen inom byggnadsminnet, vid staketet mot garaget samt i humlegården (i raden närmast vägen).

10 maj. Sättning av jordärtskockor, raden längst norrut, Bianca.

11 maj. Sådd av spannmål i kålgården, utsäde från 2009, Roslagshavre (NGB 6212), vårkorn (NGB 9390 KVL 162), 6-radskorn (NGB 8801 KVL 183).

14 maj. Sådd av bondbönan Vattholma och sättning av 4 sorters potatis från NGB (Nordiska Genbanken): Jämtland röd 3176, Raudar Isländskar, Gammal svensk 3149, Rödbrokig svensk 3062, Leksand vit 3013.

16 maj. Sättning av kålplantor och lök.

18 maj. Sådd av korn (Balder) och svarthavre med utsäde från 2009.

22 maj släpptes betesdjur ut – 23 tackor och 7 russ. Senare under maj vidtog fräsning av stubbar efter lövträd som stått vid sidan av syrenhäcken som omgärdar Ridderbjelkska trädgården.

Under **juni** byggdes en stadig gärdesgård runt kålgården. Detta gjordes delvis av deltagarna i en SLU-kurs i agrarhistoria. Åtskilliga dagar under sommaren ägnades åt att ta bort sly och tersonskott (en sorts plommon) samt att rensa bort ris som fåren ätit rent.

11 augusti var det sedan skörd i kålgården av utsäde, ärtor, bönor och spannmål samt slätter.

12 augusti. Skörd av rågen. Några kärvar bands och krakades, resten volmades. Ingen tröskning p.g.a. mycket ogräs. Det rör sig här om bl.a. råglosta, ett gammalt åkerogräs som i vanliga fall är mycket sällsynt men som på den gamla rågåkern är ett gissel för lien.

5 september. Skörd av grönsaker, som sedan såldes på Torpardagen. Skörd av utsäde. Försäljningen av grönsakerna inbringade totalt 330 kronor och sköttes av Sällskapet Linnés Hammarby som fick nyttja denna summa för sin verksamhet på Hammarby.

9 oktober var det till slut dags för höststädning med hjälp av 8 vuxna och 5 barn.

I övrigt kan nämnas att det skett hamling av träd i betesmarkerna, att dräneringsrör lagts ner i vägen mot torpet samt att ett antal skyltar och vägvisare blivit utsatta utmed de olika stigarna.

Under några dagar undersöktes stenformationerna i slutningen nordost om Ryttravreten av arkeologer. I avvaktan på utgrävningar kan man tillsvidare bara anta att en del av dessa är husgrunder från medeltiden.

*Text och foto: Karin Hallgren
Sveriges lantbruksuniversitet (SLU)*

Årskrönika från Uppsala linneanska trädgårdar

Under 2010 firades Hammarbydagen samma helg som firandet av Carl von Linnés födelsedag. Lördagen den 22 maj bjöd på ett fantastiskt försommarväder. Vejksele och den sibiriska bärapeln blommade för fullt. Tänk att samma träd som Linné planterade fortfarande kan glädja oss med sin blomsterprakt. De flesta av äppelträden i äppellunden hade redan slagit ut och tack vare det härliga vädret kunde många besökare njuta av Café Sara Lisas utbud i just äppellunden. Nya restauratörer i kaféet var Triller Mat & Bröd. Företaget driver sedan förut bageri, catering och festverksamhet i Bergsbrunna Tegelbruk och dessutom kaféet Kardemumma i stadsbiblioteket (utsett till Uppsalas bästa kafé 2009).

Sällskapet Linnés Hammarby i vackra kläder informerade om sin verksamhet och förhöjde 1700-tals-atmosfären. Sten Jonsson (som sorgligt nog avled hastigt under julhelgen; red:s anm.) letade insekter och Åke Bruce föreläste om Linnés syn på mat. Varm mat skall man uppenbarligen passa sig för om man vill följa Linnés rekommendationer om kost. Ät för säkerhets skull inte heller insekter (dit Linné räknade kräftor)!

Stens insektshåv och Åkes rock och hatt figurerade sedan i en rysk TV-inspelning. Det var Rysslands största TV-kanal som gjorde reportage från Sverige. Etthundra miljoner (!) tittare har nu möjligheten att se hur vackert Hammarby ter sig om våren.

Dagen efter (23 maj) gästade Entomologiska Föreningen i Uppland Hammarby för att inventera och visa upp insekter. Tyvärr regnade det större delen av dagen vilket gjorde att det både blev få insekter och få besökare.

Mitt under sommarens värmebölja (13 juli) var det avslutning på rosuppropet. Ros-experten Lars-Åke Gustavsson var där och

överlämnade å POM:s (Programmet för odlad mångfald) vägnar en unik gallicaros med anor från Hammarby gård. (Rosen dog tyvärr senare på grund av värmen men Kristofer de Korostenski, intendent på Linnés Hammarby, kommer vid tillfälle att anskaffa en ny från grannarna där den växer rikligt.)

Sällskapet Linnés Hammarbys aktiviteter som lördagskaffe i 1700-talskostym, Slåtterdag och Torpardag är uppskattade inslag som starkt förhöjer känslan av ett levande tidstypiskt Hammarby. Tusen trädgårdars dag med marknad och färklippning var ett särskilt lyckat evenemang. Det var säsongens mest välbesökta dag och uppmärksammat bl.a. av UNT.

I samband med evenemangsdagar bjöd SLU, genom Birgitta Nordeman, på omtyckta visningar av Kulturreseptatet.

I augusti hölls Uppsala universitets årliga upptakt för Naturvetarprogrammet. Etthundratrettio förväntansfulla studenter mötte upp för att få sin introduktion till universitetsvärlden (för 18 år sedan var jag en av dem...). Vi som guidade dem runt på Hammarby noterar tacksamt att Linné som vetenskapsman och privatperson fortfarande lockar och många verkar inspirerade av att få fortsätta i hans fotspår.

Fjärde och femte september besökte ett filmteam från BBC Hammarby. De filmade inför en serie om Botanikens historia i tre delar. Första delen ägnas till stor del åt Linné och många platser i Uppsala med Linnéanknytning fick besök. På Hammarby förhöjdes intrycken av Linnés sovrum med levande blommor och i naturaliekabinettet förstärkte en rökmaskin intrycket av en sent arbetande Linné sittande vid plugghästen. Utomhus demonstrerade undertecknad tankarna bakom sexualsystemet.

Under de årligen återkommande äppel- dagarna (18-19 september) kunde besökarna återigen stilla sin nyfikenhet över vilka äppelsorter de har i sina trädgårdar. Mattias Iwarson och Hilding Karlsson klarade som vanligt av de flesta – ibland tack vare äppelutställningen, där runt sjuttio sorter kunde studeras. Träd- gårdsmästare Eva Gustavsson gav tips om och visade hur fruktträd bör beskäras och kaféet erbjöd äppelkaka.

Som syns av detta smakprov av händel- serna på Hammarby under 2010 var det ett händelserikt år. Tyvärr var det inte så välbesökt som vi hoppats. Men trots julis värmebölja besökte knappt 7000 personer Hammarby. Och att döma av vår besöks- undersökning så verkar de allra flesta vara mycket nöjda med såväl trädgården, guidningar, bemötande som kafé.

Jesper Kårehed
Uppsala linneanska trädgårdar

Hammarby efter regn en mild försommarkväll. *Foto: Barbro Kullenberg*

Ett varmt tack till våra sponsorer:

Björn Tingström
Bild & Web

Hammarby inför vintersömnen. Foto: Barbro Kullenberg

www.linneshammarby.se